

Prawa autorskie w twórczości architektonicznej i urbanistycznej -analiza przypadku

Mgr inż. arch. Tomasz Basista
biegły sądowy w zakresie
architektury i budownictwa
e-mail: basista@kr.home.pl

1. Wstęp

Niniejsza analiza w pierwszym rzędzie omawia kwestię ochrony twórczości architektonicznej i urbanistycznej prawem autorskim, w tym istotę ochrony, przedmiot ochrony i zakres tej ochrony. Analiza jest oparta na rzeczywistym zdarzeniu, które pomaga w sposób wyraźny zilustrować temat istoty, przedmiotu i zakresu ochrony twórczości architektonicznej i urbanistycznej oraz dosyć jednoznacznie zarysować granice tej ochrony.

Rozwinięciem tematu jest, w konsekwencji zdefiniowania ochrony twórczości architektonicznej i urbanistycznej, wyraźne rozróżnienie zastosowania prawa autorskiego do ochrony przedmiotu oraz działalności twórczej, od szeroko rozumianego projektowego nadzoru autorskiego, którego funkcją jest dopilnowanie zgodności realizacji z projektem, w tym także w zakresie rozwiązań technicznych.

2. Przypadek

Przedmiotowy przypadek opisuje spór, który powstał na tle zgłoszonego przez wnioskodawcę - dewelopera roszczenia pod adresem przeciwnika - architekta z tytułu naruszenia praw majątkowych autorskich do projektu Zespołu Apartamentowo-Mieszkaniowego.

Swoje roszczenie wnioskodawca wywodził z faktu, iż nabył od architekta (autor projektu - utworu) projekt wraz z przynależnymi majątkowymi prawami autorskimi, po czym zbył ten projekt innemu podmiotowi: deweloperowi nr 2, nie przenosząc na ten podmiot majątkowych praw autorskich. Architekt na zlecenie dewelopera nr 2, nabywcy projektu, dokonywał zmian w tym projekcie, a tym samym, wg twierdzenia wnioskodawcy, naruszył, w dalszym ciągu jemu przysługujące, majątkowe prawa autorskie (do własnego utworu).

3. Część analityczna

Podstawowe funkcje prawa autorskiego wynikające z ustawy o prawie autorskim:

- Prawo autorskie chroni przede wszystkim utwór.
- Ochroną objęty może być wyłącznie sposób wyrażenia.
- Ochrona przysługuje twórcy niezależnie od spełnienia jakichkolwiek formalności; ochrona więzi autora z utworem.

Autorskie prawa osobiste zgodnie z ustawą o prawie autorskim stanowią o:

- Nienaruszalności treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania

(*integralność utworu*) (...)

- Prawie autora do nadzoru nad sposobem korzystania z utworu; m.in. dbałość o nienaruszenie *integralności* utworu oraz prawo do nadzoru realizacji utworu (jeżeli utwór jest realizowany przez inny podmiot, a nie przez autora utworu)
- Istota ochrony praw autorskich w odniesieniu do utworu architektonicznego i/lub urbanistycznego.

Wobec powyższego można ustalić, że zakres ochrony z tytułu praw autorskich w przypadku projektowej dokumentacji inwestycyjnej obejmuje jedynie projekt architektury i/lub urbanistyki i to przede wszystkim w ich warstwie koncepcyjnej, która stanowi o sposobie wyrażenia utworu. Będzie to zatem kolejno:

- Koncepcja architektoniczna (z wyłączeniem koncepcji funkcjonalnej).
- Koncepcja urbanistyczna przede wszystkim w zakresie kompozycji urbanistycznej i przestrzennej.
- Część architektoniczna i urbanistyczna projektu budowlanego, która opisuje sposób wyrażenia.
- Część projektu wykonawczego zarówno architektonicznego, jak i urbanistycznego, która opisuje sposób wyrażenia: detal architektoniczny, wykończeniowy, elementy wykończeniowe kompozycji urbanistycznej, elementy małej architektury, rozwiązania materiałowe decydujące dla kompozycji, kompozycji zieleni itd.

Zagadnienie przeniesienia majątkowych praw autorskich w odniesieniu do ochrony utworu z tytułu praw autorskich.

- Jak wynika z Art.16 ustawy o prawie autorskim, również przeniesienie majątkowych praw autorskich przez twórcę na inny podmiot nie zrywa więzi twórcy z jego utworem z tytułu posiadania niezbywalnych, osobistych praw autorskich do utworu, a co między innymi oznacza, że bez zgody i nadzoru twórcy podmiot realizujący utwór nie może zmieniać tego utworu w sposób naruszający jego sposób wyrażenia. Oznacza to także, że realizacja utworu nie może naruszać integralności tego utworu.
- Z autorskiej więzi twórcy z utworem wynika niezbywalne prawo twórcy do oceny, czy podczas realizacji utworu jest możliwe wprowadzanie zmian do utworu, czy nie, oraz na ile zamierzenie wprowadzenia zmian naruszy lub nie integralność utworu.

Hierarchia ochrony utworu i praw autorskich twórcy:

- W pierwszym rzędzie ochronie podlega sam utwór; ochrona integralności utworu.
- W następnej kolejności chroniona jest wieź autora utworu z utworem, między innymi prawo autora do nadzoru nad wykonaniem utworu oraz o stanowieniu twórcy o integralności utworu.
- Ochrona majątkowych praw autorskich dotyczy przede wszystkim ochrony prawa twórcy do dysponowania korzyściami majątkowymi płynącymi z realizacji i wykorzystania utworu.
- Wynika z tego istotne ograniczenie zakresu ochrony majątkowych praw autorskich: majątkowe prawa autorskie są zależne od podstawowej ochrony

utworu i twórcy, zatem nie mogą wpływać na ten zakres ochrony, a ich eksploatacja musi być realizowana z poszanowaniem dla ochrony integralności utworu oraz więzi twórcy z utworem.

- Należy też przypomnieć, że zarówno ochrona integralności utworu, jak i ochrona więzi twórcy z utworem są ochroną wynikającą z autorskich praw osobistych.

Opisana hierarchia i zależności praw autorskich mają istotne znaczenie dla utworów architektonicznych i urbanistycznych.

- Analiza sprawy w obszarze zbycia projektu.
  - Przeniesienie majątkowych praw autorskich wiąże się przede wszystkim z faktem sprzedaży utworu podmiotowi realizującemu utwór architektoniczny w celu umożliwienia realizacji tego utworu. Wiąże się to z takimi obszarami eksploatacji tych praw, jak: promocja i reklama utworu, sprzedaż zrealizowanego obiektu, a także realizacja pokrewnych praw autorskich. To umożliwia zlecenie wykonywania dodatkowych opracowań projektowych (projekty wykonawcze, warsztatowe itd.) innym podmiotom niż autor projektu. Jednocześnie zarówno nabywca majątkowych praw, jak i podmioty realizujące prawa autorskie pokrewne są związane uszanowaniem głównych praw autorskich chroniących integralność utworu i więź twórcy z utworem.
  - Dla autora utworu nie ma żadnego znaczenia, czy podmiot realizujący utwór nabył majątkowe prawa autorskie czy nie, ponieważ nadzór autorski przysługuje mu z definicji ochrony więzi autora z utworem, czyli z realizacji osobistych praw autorskich. Nie jest to też związane z realizacją majątkowych praw autorskich, tylko z realizacją nadrzędnego prawa autorskiego, wynikającego z własności autorskich praw osobistych i upoważniającego autora utworu do ochrony integralności tego utworu.
  - Należy także stwierdzić, że sam autor utworu, realizując pokrewne prawa autorskie (np. wykonanie projektu wykonawczego) na zlecenie podmiotu, który nabył utwór wraz z majątkowymi prawami autorskimi, w żadnym wypadku nie może naruszyć tych majątkowych praw autorskich, ponieważ to on - jako twórca - ostatecznie decyduje o naruszeniu lub nienaruszeniu integralności swojego utworu.
  - Odszkodowanie z tytułu naruszenia majątkowych praw autorskich.

Ustawa o prawach autorskich:

Art. 79. 1. Uprawniony, którego autorskie prawa majątkowe zostały naruszone, może żądać od osoby, która naruszyła te prawa:

- 1) zaniechania naruszenia;*
- 2) usunięcia skutków naruszenia;*
- 3) naprawienia wyrządzonej szkody:*

a) na zasadach ogólnych albo

b) poprzez zapłatę sumy pieniężnej w wysokości odpowiadającej dwukrotności, (...) stosownego wynagrodzenia, które w chwili jego dochodzenia byłoby należne tytułem udzielenia przez uprawnionego zgody na korzystanie z utworu.

Ponieważ przeniesienie majątkowych praw autorskich dotyczy jedynie projektu architektonicznego i to w sposób przeważający jego części, która określa sposób wyrażenia utworu, to odszkodowanie za naruszenie majątkowych praw autorskich także będzie dotyczyć wyłącznie tej części.

4. Przedmiotowy przypadek

Deweloper w przedmiotowej sprawie zgłosił roszczenie dotyczące naruszenia majątkowych praw autorskich przez autora projektu. Wnioskodawca uzasadnienie swojego roszczenia wywodzi z zapisów ustawy o prawach autorskich.

Przed podjęciem oceny zasadności roszczenia, należy wyraźnie powtórzyć, co jest przedmiotem ustawy o prawach autorskich i jakim celem służy ta ustawa.

- Ustawa o prawach autorskich chroni utwór w zakresie integralności i jego sposobu wyrażenia; czyli nienaruszalności treści i formy utworu przez inne podmioty lub osoby poza twórcą i mimo twórcy.
- Ustawa o prawach autorskich chroni wieź twórcy/autora ze swoim utworem; chroni jego prawo własności intelektualnej do swojego utworu, czyli ma zapobiegać przed nieuprawnionym, bez wiedzy i zgody twórcy, wykorzystywaniem utworu.
- Ustawa o prawach autorskich stanowi majątkowe prawa autorskie w celu ochrony twórcy przed nieuprawnionym korzystaniem z jego utworu (kradzieżą) przez inne podmioty lub osoby oraz reguluje zasady, wg których inne podmioty lub osoby mogą wykorzystywać taki utwór za zgodą autora.
- Przytoczone wyżej cele ustawy konstytuują ducha lub istotę tej ustawy, czyli jest to zarazem naczelné zadanie, jakie ustawa ma spełniać wobec wszelkich przejawów działalności twórczej.
- Należy wyraźnie podkreślić, że litera prawa ma utrwałać i wyrażać ducha ustawy i nie może być wykorzystana do jego zaprzeczenia. W przedmiotowej sprawie wnioskodawca, deweloper, wystąpił z roszczeniem wobec architekta. Twierdzi on, że roszczenie jest uzasadnione naruszeniem przez architekta, według wnioskodawcy przynależnych mu majątkowych praw autorskich do utworu, którego twórcą jest architekt.
- Konstrukcja uzasadniająca roszczenie dewelopera:
  - Deweloper nabył dokumentację projektową od architekta, autora projektu, wszedł w posiadanie utworu architektoniczno-urbanistycznego, nabywając zarazem majątkowe prawa autorskie do tego utworu;
  - Deweloper odsprzedał przedmiotowy utwór architektoniczno-urbanistyczny innemu podmiotowi, jednocześnie nie przenosząc na ten pomiot majątkowych praw autorskich do tego utworu;
  - posiadane nadal przez dewelopera majątkowe prawa autorskie zostały rzekomo naruszone podczas realizacji utworu między innymi przez architekta, który według dewelopera, na zlecenie nabywcy dokonał zmian w utworze.
- Deweloper w uzasadnieniu swojego roszczenia przywołuje wyłącznie paragrafy umowy o prawach autorskich dotyczące majątkowych praw autorskich. Czyni to celowo i konsekwentnie.
- Podkreśla swoje rzekome prawa do utworu z tytułu posiadania majątkowych praw autorskich, przytaczając wykładnię bliżej nie zdefiniowanej doktryny: „Przepis reguluje problematykę projektów „nabytych” od twórcy. W doktrynie proponuje się,

aby pod pojęciem twórcy rozumieć nie tylko samego autora architekta, ale również inny podmiot uprawniony z tytułu praw autorskich.” Takie postawienie sprawy sugeruje, że w drodze nabycia majątkowych praw autorskich, ich nabywca staje się współtwórcą lub wręcz jedynym uprawnionym twórcą utworu.

- Z drugiej strony deweloper zupełnie pomija nadrzędne prawa autorskie osobiste wynikające z art. 16 ustawy o prawach autorskich, który wyraźnie stanowi, że: „Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, autorskie prawa osobiste chronią nieograniczoną w czasie i niepodlegającą zrzeczeniu się lub zbyciu więź twórcy z utworem(...)”.

5. Roszczenie

W opisywanym przypadku jako podstawę do wyliczenia wartości odszkodowania deweloper przyjął wartość wszystkich prac wykonanych przez architekta, dokonując niezależnej "rynkowej wyceny" tej dokumentacji (niezależnie od umownej ceny ustalonej z architektem):

- Dwie kolejne kompletne dokumentacje projektowe, z których jedynie druga została przeznaczona do realizacji, w tym:
- Wszystkie projekty wielobranżowe, koszty prac przedprojektowych i okołoprojektowych, bez wydzielenia części prac stanowiących faktyczną działalność twórczą objętą ochroną praw autorskich.
- Wynikowe wyliczenie roszczenia wyniosło przeszło 8 000 000,00 zł x 2 (pierwotnie deweloper zapłacił architektowi za dwie dokumentacje ok. 3 500 000,00 zł).
- Gdyby roszczenie o naruszenie faktycznych praw autorskich do utworu było uzasadnione, odszkodowanie nie mogło być większe niż ok. 7 000 000,00 x 2, wyliczając koszty projektu architektonicznego i urbanistycznego stanowiącego wyłącznie o sposobie wyrażenia utworu.

6. Uwagi

Powyższa analiza rzeczywistego przypadku, ukazuje, w jaki sposób instrumentalne użycie ustawy, mającej chronić utwór i jego autora, zostało wykorzystane przez podmiot trzeci do próby:

- przejęcia faktycznych praw autorskich do utworu i tym samym pozbawienia tych praw prawowitego autora utworu;
- wyłudzenia znacznych korzyści majątkowych, między innymi od autora utworu, z tytułu rzekomego odszkodowania za naruszenie praw autorskich do jego utworu.

Jak w toku analizy stwierdzono, wymyślone przez dewelopera nadużycie było możliwe w wyniku umiejętnego manipulowania zapisami ustawy o prawach autorskich, przy jednoczesnym ignorowaniu i zanegowaniu hierarchicznej wyższości osobistych praw autorskich chroniących utwór i więź autora z utworem nad majątkowymi prawami autorskimi. W istocie tezą, która stanowiła podstawę do realizacji przez dewelopera zamysłonego przedsięwzięcia, było uznanie majątkowych praw autorskich jako nadrzędnych w ochronie stanowionej przez zapisy ustawy o prawach autorskich.

Należy zauważyć, że konstrukcja postawionej przez dewelopera tezy, w świetle ustawy o prawach autorskich jednoznacznie fałszywa, może wydawać się uzasadniona w odniesieniu

do przedsięwzięć architektonicznych i/lub urbanistycznych, między innymi z powodu znacznie powszechniejszego użycia pojęcia "nadzoru autorskiego" przywołanego w ustawie Prawo budowlane:

- Art.20, pkt 1., ppkt 4) stanowi, że: "*Do podstawowych obowiązków projektanta należy: (...) sprawowanie nadzoru autorskiego na żądanie inwestora lub właściwego organu w zakresie:*
  - a) stwierdzania w toku wykonywania robót budowlanych zgodności realizacji z projektem,*
  - b) uzgadniania możliwości wprowadzenia rozwiązań zamiennych w stosunku do przewidzianych w projekcie, zgłoszonych przez kierownika budowy lub inspektora nadzoru inwestorskiego. (...)*
- Dalej w art.44, pkt 1., ppkt 3) czytamy, że: "*Inwestor jest obowiązany bezzwłocznie zawiadomić właściwy organ o zmianie: (...) projektanta sprawującego nadzór autorski, podając, od kiedy nastąpiła zmiana. (...)*"

"Nadzór autorski" przywoływany w cytowanej ustawie jest ukazany z jednej strony jako funkcja obejmująca pełny zakres realizacji projektu, w tym wszystkie aspekty techniczne wielobranżowej realizacji, a z drugiej strony jako funkcja w pewnym zakresie zależna od inwestora.

Należy zatem wyjaśnić, że pojęcie "nadzoru autorskiego" przywoływane w ustawie Prawo budowlane w żaden sposób nie wiąże się z pojęciem nadzoru autorskiego przywoływanego w ustawie o prawach autorskich:

"Nadzór autorski" przywoływany w ustawie Prawo budowlane jako obowiązek projektanta obliguje go do dopilnowania zgodności realizacji [inwestycji] z projektem; dotyczy to zgodności realizacji z projektem w całościowym wymiarze tej realizacji, także zgodności realizowanych rozwiązań technicznych i technologicznych z projektem. Wynika z tego, że obowiązek sprawowania "nadzoru autorskiego" w rozumieniu ustawy Prawo budowlane spoczywa na wszystkich projektantach we wszystkich branżach i naczelnym jego zadaniem jest zapewnienie bezpiecznej i zgodnej z przepisami i uzgodnieniami (w tym Decyzją o pozwoleniu na budowę) oraz zgodnej z wielobranżowym projektem realizacji inwestycji. "Nadzór autorski" w rozumieniu ustawy Prawo budowlane nie stanowi instrumentu do ochrony integralności utworu w rozumieniu ustawy o prawach autorskich. Logiczną tego konsekwencją jest zapis art.44 ustawy Prawo budowlane dopuszczający zmianę osoby sprawującej "nadzór autorski".

Należy także zauważyć, że ustawa Prawo budowlane nie wspomina nic na temat ochrony "utworu" architektonicznego i/lub urbanistycznego, nie mówi nic o integralności utworu ani o więzi twórcy (w tym wypadku architekta) z utworem.

Trzeba jednocześnie wspomnieć, że brak jednoznacznego rozdzielenia pojęcia "nadzór autorski", przywoływanego w odmiennym znaczeniu w dwóch cytowanych ustawach, wielokrotnie prowadzi do nieporozumień i nadużyć tak po stronie inwestorów, jak i po stronie architektów:

- Pierwsi nie respektują praw twórcy w odniesieniu do ich utworu, równając pojęcie z ustawy Prawo budowlane z pojęciem z ustawy o prawach autorskich;
- Drudzy odwrotnie, każdą zmianę w projekcie, czysto techniczną, funkcjonalną lub materiałową traktują jako naruszenie integralności utworu, niezależnie od tego,

czy faktycznie zmiana ta wpływa, czy nie, na tę integralność.

Przytoczony w niniejszej analizie przykład jest jaskrawą ilustracją wykorzystania i nadużycia, między innymi niespójności nazewnictwa i pojęć w dwóch różnych ustawach i co za tym idzie celowego mieszania odrębnych porządków prawnych konstytuowanych przez dwie różne ustawy (porządku twórczego z porządkiem budowlanym), a dotyczących tego samego przedmiotu (projektowania architektonicznego i urbanistycznego). Przykładowo: deweloper przywołuje pojęcie "zmian istotnych" w projekcie w rozumieniu ustawy Prawo budowlane, aby uzasadnić rzekome naruszenie "praw autorskich", mimo że to pojęcie nie ma nic wspólnego z naruszeniem praw autorskich, stanowiącym naruszenie integralności utworu w rozumieniu ustawy o prawach autorskich.

7. Konkluzje

- 1) Niniejsza "analiza przypadku" wskazuje na braki i niekonsekwencje w funkcjonującym ustawodawstwie w odniesieniu do projektowania architektonicznego i/lub urbanistycznego.
- 2) Uznając projektowanie architektoniczne i/lub urbanistyczne z jednej strony za działalność twórczą, ale z drugiej strony także za działalność techniczną i inwestycyjną, należy wyraźnie stwierdzić, że wyłącznie aspekt działalności twórczej jest objęty ochroną ustawy o prawach autorskich.
- 3) Ponieważ w trakcie technicznej realizacji utworu architektonicznego i/lub urbanistycznego, integralność tego utworu może być naruszona, konieczne jest objęcie go ochroną od początku do ukończenia jego realizacji. Jednocześnie w realizacji utworu bierze udział wiele podmiotów, poza autorem utworu, dlatego istnieje konieczność przenoszenia przez autora na inne podmioty majątkowych praw autorskich oraz umożliwiania przez autora innym podmiotom realizacji pokrewnych praw autorskich.
- 4) W konsekwencji konieczne jest jednoznaczne zdefiniowanie w ustawie o prawach autorskich hierarchii ochrony utworu:
  - po pierwsze, jednoznaczne zdefiniowanie nadrzędności ochrony integralności samego utworu oraz nadrzędności więzi autora z utworem nad pozostałymi formami realizacji praw autorskich (majątkowe prawa autorskie, pokrewne prawa autorskie), czyli nadrzędności osobistych praw autorskich autora utworu;
  - po drugie, jednoznaczne zdefiniowanie nadzoru autorskiego jako instrumentu przysługującego autorowi utworu, wynikającego z ochrony więzi twórcy z utworem, a służącego autorowi do ochrony podczas realizacji integralności jego utworu.
- 5) Uznając natomiast projektowanie architektoniczne i/lub urbanistyczne równocześnie za działalność techniczną i inwestycyjną, regulowaną między innymi ustawą Prawo budowlane, należałoby jednoznacznie zdefiniować odrębność i zakres stosowanej w tej ustawie terminologii związanej z tą działalnością, także w odniesieniu do ustawy o prawach autorskich.
- 6) Stosowaną w ustawie nazwę "nadzór autorski" należałoby zmienić na "nadzór projektowy". Taka nazwa bardziej wyczerpująco określa narzucany przez ustawę projektantom obowiązek, odnosząc się do całości działalności projektowej w jej aspekcie technicznym, realizacyjnym, a jednocześnie w wymiarze wielobranżowym. Taka nazwa też nie generuje niepotrzebnych odniesień do twórczego aspektu projektowania architektonicznego i/lub urbanistycznego.
- 7) Odniesienie się wyłącznie do techniczno-realizacyjnych obowiązków projektantów

przy pełnieniu nadzoru projektowego zażęguje ponadto ewentualne kontrowersje związane z możliwością zmiany osób pełniących ten nadzór. Jednocześnie, jeżeli nadzór projektowy podejmuje zamiennie inna osoba niż projektant, należy w sposób jednoznaczny ograniczyć odpowiedzialności za ten nadzór do osoby faktycznie go realizującej, zdejmując tę odpowiedzialność z projektanta.

- 8) Biorąc zarazem pod uwagę fakt, że projektowanie architektoniczne i/lub urbanistyczne jest w istotnym zakresie działalnością *par excellence* twórczą, ważne jest, aby ustawa Prawo budowlane także w sposób jednoznaczny to przywoływała, określając zarazem tego konsekwencje, a w tym przede wszystkim znaczenie i rolę integralności utworu i więzi twórcy z utworem. W tym zakresie powinna być jednoznacznie określona pozycja autora utworu i jego niezbywalnych osobistych praw autorskich. Natomiast w sprawach wymagających rozstrzygnięć w zakresie aspektu twórczego działalności projektowania architektonicznego i/lub urbanistycznego, ustawa Prawo budowlane powinna delegować do ustawy o prawach autorskich.